

Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyada uşaq hüquqlarının müdafiəsi məsələləri

Uşaq hüquqları haqqında 1989-cu il Konvensiyasının əsas xüsusiyyətlərindən bəhs edən N.Kantvel 1989-cu il Konvensiyasını hüquqların siyahısı kimi deyil, uşaqlara münasibətdə dövlətlərin öhdəliklərinin kompilyası kimi xarakterizə edir.

Konvensiya uşaq-ailə-dövlət münasibətlərini dəqiqliklə tənzimləyir. Ailə uşağı cəmiyyətin işinə hazırlamaqda mühüm halqa hesab edilir. Bu isə Konvensiyanın Preambulasının 6-cı bəndində dəqiqliklə göstərilir. Daha sonra, hesab edilir ki, Konvensiya ilə uşaq hüquqlarının bu istiqamətdə dövlətlərin öhdəlikləri ilə əks olunması onun müsbət xüsusiyyəti kimi qeyd edilməlidir.

Uşaq Hüquqları haqqında 1989-cu il Konvensiyasını ciddi müdafiə etmək üçün BMT çərçivəsində Nyu-Yorkda 1990-cı ildə keçirilmiş və 71 dövlətin dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə keçirilmiş konfransda bununla əlaqədar məsələlər xüsusi müzakirə edilmişdir. Burada uşaqların yaşaması, müdafiəsi və inkişafının təmin edilməsi üzrə Umumdünya Bəyannaməsi və Bəyannamənin həyata keçirilməsi üzrə Fəaliyyət Planı qəbul edilmişdir.

Nadir Adilov yazır: "Bu sahədə mühüm beynəlxalq sənədlərdən biri də BMT Baş Məclisinin 25 may 2000-ci il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmiş Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyanın Uşaq alverinə, uşaq fahişəliyinə və uşaq pornoqrafiyasına dair Fakultativ Protokoldur. ATƏT-in məlumatlarına görə, təkcə 1997-ci ildə MDB, Şərqi və Mərkəzi Avropadan Qərbi Avropa və Şimali Amerikaya 750000 qadın və yetkinlik yaşına çatmayanlar daşınmışdır. Qeyri-hökumət təşkilatlarının məlumatlarına görə, bir sıra Cənubi və Cənubi-Şərqi Asiya ölkələrində minlərlə qız-fahişələr yaşayır. Bir sahilyanı istirahət zonasında 10 minə yaxın 16 yaşa qədər gənc qız fahişəliklə məşğuldu.

Protokolun 1-ci maddəsində qeyd olunur ki, iştirakçı dövlətlər, bu Protokolda nəzərdə tutulduğu kimi uşaq alveri, uşaq fahişəliyi və uşaq pornoqrafiyasını qadağan edəcəklər. AR Protokola 2 aprel 2002-ci il tarixli Qanunu ilə qoşulmuşdur. Bu Protokolun məqsədləri üçün uşaq alveri uşağın hər hansı bir şəxs, yaxud şəxslər qrupu tərəfindən mükafat və ya hər hansı digər haqq müqabilində başqa bir şəxsə, yaxud şəxslər qrupuna verilməsi vasitəsi olan hər hansı akt və ya əqd deməkdir; uşaq fahişəliyi mükafat və ya digər haqq forması müqabilində uşaqdan seksual xarakterli fəaliyyətdə istifadə olunması deməkdir; uşaq pornoqrafiyası real və ya modeləşdirilmiş aşkar cinsi hərəkətlər edən uşağın hər hansı vasitələrlə istənilən təsviri, yaxud əsasən, uşağın cinsi orqanlarının başlıca olaraq seksual məqsədlər üçün istənilən təsviri deməkdir."

Protokolun 8-ci maddəsinin tələblərinə görə iştirakçı dövlətlər, bu Protokolla qadağan edilən praktikanın qurbanı olmuş uşaqların hüquq və maraqlarının müdafiəsi üçün, cinayət mühakimə icraatının bütün mərhələlərində, xüsusən, aşağıdakı yollarla lazımi tədbirlər görəcəklər: zərər çəkmiş uşaqların müdafiəsizliyinin etiraf edilməsi və onların xüsusi ehtiyaclarının, o cümlədən, onların şahid kimi xüsusi ehtiyaclarının tanınması prosedurlarının uyğunlaşdırılması; zərər çəkmiş uşaqlara onların hüquqları, rolu və onların işləri üzrə məhkəmə icraatının məzmunu, müddəti və gedişi barədə məlumat verilməsi; şəxsi maraqlarına toxunulan hallarda, zərər çəkmiş uşaqların fikirlərinin, ehtiyaclarının və problemlərinin məhkəmə icraatı zamanı milli qanunvericiliyin prosessual normalarına uyğun olaraq, təmsil edilməsi və baxılmasının təmin edilməsi; uşaqlara məhkəmə icraatının bütün mərhələlərində lazımi dəstək verilməsi üçün xidmət göstərilməsi; lazımi hallarda, zərər çəkmiş uşaqların şəxsi həyatının və şəxsiyyətinin qorunması və zərər çəkmiş uşağın şəxsiyyətinin müəyyən edilməsinə gətirib çıxara biləcək məlumatın arzu edilməz yollarla yayılmasının qarşısını almaq məqsədi ilə, milli qanunvericiliklə müvafiq tədbirlərin görülməsi; lazımi hallarda, zərər çəkmiş uşaqların, eləcə də, onların ailələrinin və onlar adından çıxış edən şahidlərin hədə-qorxu və qisasdan müdafiəsinin təmin edilməsi; zərər çəkmiş uşaqlara kompensasiya verilməsinə dair işlər üzrə qərarların çıxarılmasının, sərəncam və qətnamələrin icrasının həddən artıq ləngidilməsinə yol verilməməsi.

N.Adilov göstərir ki, mühüm müddəalardan biri də Protokolun 10-cu maddəsində əks olunmuşdur. Belə ki, qeyd edilir ki, iştirakçı dövlətlər uşaq alveri, uşaq fahişəliyi, uşaq pornoqrafiyası və uşaq seks-turizmi ilə əlaqədar əməllərin törədilməsində təqsirli olan şəxslərin qarşısını alınması, aşkar edilməsi, təhqiqat aparılması, cinayət təqibi və cəzası məqsədi ilə çoxtərəfli, regional və ikitərəfli razılaşmalar yolu ilə beynəlxalq əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi üçün bütün zəruri tədbirləri görürlər. İştirakçı dövlətlər, həmçinin, öz orqanları, milli və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları və beynəlxalq təşkilatlar arasında beynəlxalq əməkdaşlığa və əlaqələndirməyə dəstək verirlər.

Digər mühüm beynəlxalq sənəd kimi Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyanın 6 sentyabr 2000-ci il tarixli Uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə qarşı Fakultativ Protokolu xüsusi qeyd edilmişdir. AR bu Protokola 2 aprel 2002-ci il tarixli Qanunu ilə qoşulmuşdur.

Protokolun 1-ci maddəsində birbaşa qeyd olunur ki, iştirakçı dövlətlər onların silahlı qüvvələrinin 18 yaş həddinə çatmamış hərbi qulluqçularının birbaşa hərbi əməliyyatlarda, bilavasitə iştirak etməməsinin təmin etmək üçün bütün mümkün işləri görürlər. 2-ci maddədə isə qeyd edilir ki, iştirakçı dövlətlər 18 yaş həddinə çatma-

mış şəxslərin onların silahlı qüvvələrinə məcburi çağırışa cəlb edilməməsinin təmin edirlər.

Protokolun 3-cü maddəsinin 2-ci bəndi üzrə AR-in Bəyanatı ondan ibarətdir ki, AR Protokolun 3-cü maddəsinə uyğun olaraq bəyan edir ki, "Hərbi xidmət haqqında" 3 noyabr 1992-ci il tarixli Qanuna əsasən, hərbi xidmətin müəyyən edilmiş tələblərinə cavab verən AR-in vətəndaşları və digər şəxslər hərbi məktəb kurslarından həqiqi hərbi xidmətə 17 yaşdan könüllü daxil ola və ya qəbul edilə bilərlər. AR-in qanunvericiliyi bu cür xidmətin zorakı və ya məcburi xarakter daşmasına, həmin şəxslərin valideynlərinin və ya qanuni nümayəndələrinin şüurlu razılığı əsasında həyata keçirilməsinə; göstərilən şəxslərə bu cür hərbi xidmətlə bağlı vəzifələr barəsində tam məlumat verilməsinə və milli silahlı qüvvələrdə xidmətə qəbul edilənədək, onlardan yaşlarını təsdiq edən sənədlərin tələb edilməsinə təminat verir.

Bu sahədə mühüm beynəlxalq sənədlərdən biri də 29 may 1993-cü il tarixli dövlətlərarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında Konvensiyadır. AR bu Konvensiyaya 30 may 2004-cü il tarixli Qanunu ilə müvafiq bəyanatlarla qoşulmuşdur. Bəyanatlardan birində qeyd edilmişdir ki, Konvensiyanın 17, 21 və 28-ci maddələrinə uyğun olaraq AR bəyan edir ki, yalnız məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı əsasında övladlığa verilmiş uşaqlar AR-in ərazisini tərk edə bələrlər. Konvensiyanın 1-ci maddəsi ilə onun əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- Dövlətlərarası övladlığa götürülmənin uşağın ən ümdə marağına və beynəlxalq hüquqda tanındığı kimi, onun əsas hüquqlarına hörmət etməklə həyata keçirilməsinin təmin olunması üçün təminatların yaradılması;

- Bu cür təminatlara əməl olunmasını təmin etmək və bununla da uşağın qaçırılmasının, satılmasının və ticarətinin qarşısını almaq üçün razılığa gələn dövlətlər arasında əməkdaşlıq sisteminin yaradılması;

- Razılığa gələn dövlətlərdə bu Konvensiyaya uyğun olaraq, həyata keçirilmiş övladlığa götürülmənin tanınmasının təmin edilməsi.

Konvensiyanın 5-ci maddəsində göstərilir ki, bu Konvensiya çərçivəsində övladlığa götürmə yalnız qəbul edən dövlətin səlahiyyətli orqanları tərəfindən aşağıdakılar yerinə yetirildikdən sonra həyata keçirilə bilər: müəyyən edilmişdir ki, övladlığa götürəcək valideynlərin övladlığa götürmək üçün hüquqları var və onlar buna uyğundurlar; əmin olunmuşdur ki, övladlığa götürəcək valideynlər lazımi məsləhətlər almışlar; müəyyən olunmuşdur ki, uşağa həmin dövlətə daxil olmaq və orada daimi yaşamaq icazəsi verilib və ya verəcəkdir.

Bu məqsədlə də Konvensiyanın 6-cı maddəsinin tələblərinə görə, razılığa gələn dövlət səlahiyyətli orqanlar üçün bu Konvensiyadan irəli gələn vəzifələri yerinə yetirmək məqsədilə Mərkəzi Orqan tə-

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

yin edir. Mərkəzi orqanlar bir-biri ilə əməkdaşlıq etməli və uşaqların müdafiə etmək və bu Konvensiyanın digər məqsədlərinə nail olmaq üçün öz dövlətlərindəki səlahiyyətli orqanlar arasında əməkdaşlığı təşviq etməlidirlər.

N.Adilovun fikrincə, Konvensiyanın 13-cü maddəsinin tələblərinə görə, razılığa gələn hər bir dövlət Beynəlxalq Xüsusi Hüquq üzrə Haaqa Konfransının Daimi Bürosuna mərkəzi orqanların təyin edilməsi və lazım gəldikdə, onların səlahiyyət həcmi, habelə, akreditə edilmiş orqanların adları və ünvanları barədə məlumat verir.

Bu sahədə mühüm beynəlxalq sənəd kimi BMT-nin Cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozucuları ilə davranışa dair 1985-ci ilin avqustun 26-dan noyabrın 6-dək Milanda keçirilmiş beynəlxalq konqres tərəfindən qəbul edilmək üçün tövsiyə edilmiş və Baş Məclisin 29 noyabr 1985-ci il tarixli 40/33 sayılı qətnaməsi ilə tətbiiq edilmiş sənəd BMT-nin Yetkinlik Yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin icraatına aid minimal standart qaydaları (Pekin Qaydaları) sayılır. AR bu Qaydalara Milli Məclisin 28 iyul 1993-cü il tarixli qərarı ilə qoşulmuşdur.

Qaydaların 1-ci bölməsinin (Əsas məqsədlər) 4-cü bəndində göstərilir ki, yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsi hər bir ölkənin bütün yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün sosial ədalətin hərtərəfli təmin edil-

məsi çərçivəsində milli inkişaf prosesinin tərkib hissəsi kimi, gələcəyin müdafiəsinə və cəmiyyətdə dincliyin qorunmasına yardım etməkdir.

Bütövlükdə, Pekin Qaydalarının hərtərəfli təhlili onun bu sahədə ciddi normaları birləşdirdiyini bir daha müəyyən edir. Qaydalar 6 hissədən ibarətdir: I hissə-Ümumi prinsiplər; II hissə-İstintaq və məhkəmə təhqiqatı; III hissə-Məhkəmə qərarlarının çıxarılması və təsir tədbirlərinin seçilməsi; IV hissə-Qanun pozucuları ilə islah işlərindən kənar davranış; V hissə-Qanun pozucuları ilə islah idarələrində davranış; VI hissə-Təhqiqatlar, planlaşdırma, siyasətin işlənilib-hazırlanması və qiymətləndirilməsi.

Pekin qaydalarına görə, hər bir dövlət öz milli hüquq sistemlərində yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün qanun pozuntusu sayılan hərəkətlər dairəsini yaşlılar üçün sayıldığından geniş (məsələn, məktəbdə və ailədə pis davranış, ictimai yerlərdə sərxoş halda gəlmək və s.) nəzərdə tutmalıdır və konkret yaş həddindən asılı olaraq yetkinlik yaşına çatmayan qanun pozucuları ilə davranış prosedurlarını müəyyən etməlidirlər. Pekin Qaydalarına görə yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün cinayət məsuliyyəti yaş anlayışı, qəbul edilən hüquq sistemlərində aşağı yaş həddi, emosional, mənəvi və intellektual kamillik nəzərə alınmaqla çox aşağı yaş həddində qoyulmamalıdır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru